

Rállai Gabriella

Iskolai fegyelmezetlenségek – hétköznapi ütközések és megoldások

A tanulmány a vizsgált iskolákban legnagyobb mértékben előforduló iskolai fegyelmezetlenségeket, és az azokra adott válaszokat mutatja be a vizsgálat során készített adatfelvétel adatbázisainak, interjúinak, fókuszcsoportos beszélgetéseinek segítségével, amelyet az intézmények házirendjeinek vizsgálatával, valamint KIRSTAT adataival egészítettünk ki. A cikk első felében a házirendek jellegzetes vonásait, a második felében pedig a pedagógusokat zavaró fegyelmezetlenségeket és azok kezelési módjait mutatjuk be.

„A HÁZIREND AZ ISKOLA DIÁKJAINAK ALKOTMÁNYA”¹

A házirendeket a közoktatási intézmények legfontosabb belső szabályozói között találjuk. Nem véletlen, hiszen ez a dokumentum tartalmazza az adott intézményre vonatkozó legfontosabb szabályokat, a tanulók jogait és kötelességeit, továbbá részletesen szabályozza azt is, hogy mi történik, ha valamely iskolapolgár más(ok) jogait megsérti, és kötelesség-szegést, mulasztást követ el.

A közoktatási intézmények szakmai önállóságát jelenti, hogy a törvényi szabályozás² lehetővé tette az intézmények számára saját belső szabályzatuk megalkotását, a vonatkozó és hatályos jogszabályoknak nem ellentmondó módon. Csak jogszabályokban már rögzített jogok és kötelességek helyi viszonyokhoz történő alakítása jelenhet meg a dokumentumban, jogszabályokban nem szereplő kötelességet nem írhat elő. Hatálya a tanulókon kívül a pedagógusokra, az intézmény dolgozóira terjed ki (SZÜDI 2009).

Kutatásunkban az Alternatív vitarendezés (AVR) programban együttműködő 18 intézmény, valamint a kontrolliskolák házirendjeit vizsgáltuk meg, a következőkben főként a fegyelmezéssel kapcsolatos elemekre fókuszáltunk. A házirendek kialakításának módjáról az együttműködő intézmények tanulóitól, pedagógusaitól és intézményvezetőitől nyertünk információkat az interjú és fókuszcsoportos beszélgetések során.

Megalkotásukat tekintve az intézmények eltérő gyakorlattal élhetnek, leggyakrabban a tantestületből áll össze erre a célra egy munkacsoport, akik – általában az igazgatóhelyettest segítve – értékelik az érvényben lévő házirendet, majd szükség esetén módosítá-

¹ Idézet egy házirendből.

² A közoktatásról szóló 1993 évi LXXIX. törvény 2003. évi LXI. törvénnyel való módosítása; valamint a 11/1994 MKM rendelet adta a jogi hátteret a vizsgált időszakban.

sokat javasolnak. Módosító javaslatok megtételére jogosult a diákönkormányzat és a szülői munkaközösség is.³ A dokumentum hatályba lépéséhez a fenntartó engedélye is szükséges. Felülvizsgálatra a napi élet gyakorlatában felmerülő újabb és újabb problémák érzékelésekor van lehetőség, a jogszabályok változása következtében pedig azok hatálybalépésével szükségserű (lásd dohányzással kapcsolatos törvény a közintézményekben). Az iskolavezetők véleménye alapján úgy tűnik, 3-5 évente szükséges a szabályzat újragondolása, de az sem számít kivételes esetnek, ha egy-egy intézmény évente módosít rajta.

A tájékoztatás és az informáltság kiemelkedő jelentőségű az iskolai szabályok megalkotásában és érvényesítésében egyaránt. A szabályok alapos ismerete – és ennek érdekében folytatott folyamatos és intenzív kommunikáció – teheti lehetővé, hogy az iskola falain belül a konfliktusok, elfajuló viták egy része visszaszoruljon (AÁRY 2004). A szabályokról történő kommunikáció részét képezik a viták, nézeteltérések is, melyek megosztják az iskolapolgárokat, s bár a legerősebb választóvonal a diákok és pedagógusok között húzódik, a pedagógusok egy része a vizsgált intézményekben úgy vélekedett, hogy a diákok módosító javaslatait érdemes megfontolni, és beépíteni a mindennapok szabályozói közé.

A tájékoztatás akadozását és nehézségeit jelzi, hogy a tanulói fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján úgy tűnik, a tanulók nem ismerik az intézményük házirendjének egészét, annak ellenére sem, hogy azt, illetve annak egyes részleteit általánosan elterjedt gyakorlat szerint az első osztályfőnöki órán ismertetik a tanulókkal,⁴ sőt, a pedagógusok jelzései szerint az osztályfőnöki órákon többször is visszatérnek rá. A tanulók egy része szerint azonban az ismertetés leginkább felolvasás formájában történt, és bizonyos részek kiemeléséből állt. Ezek főként azok a részek voltak, amelyek a tanulók kötelességeire vonatkoztak, de ezekkel a szabályokkal a tanulók meglátásunk szerint egyébként tisztában voltak. Ugyanakkor úgy tűnt, hogy a tanulói jogaikkal nincsenek tisztában, így azok érvényesítésére sem tudnak törekedni, határozott meglátásuk volt – főként a szakiskolai osztályokban tanulóknak –, hogy az iskolában az igazgató és a tanárok akarata a döntő, és az eltérőnek vélt erőviszonyok miatt nem érdemes velük vitába szállni, emiatt inkább passzív elviselői a történéseknek, és ezért érdekérvényesítő képességük is gyenge.

Nyelvezetüket tekintve a házirendek többsége a megszokott, kissé túlbonyolított, törvényi formát követő megfogalmazásokat használja. Találkoztunk olyan intézményekkel is, amelyek szakítanak ezekkel a megfogalmazásokkal, és a diákok értelmezését is segítik, pl. direkt a diákoknak szóló üzenettel a bevezető részben. (Lásd alábbi szöveg!) Ezek tartalma meglehetősen hasonló, célja a szöveg megértésének és értelmezésének segítése.

Kedves Diákunk!

Minden emberi közösség kialakult és meghatározott szabályok szerint működik. Az iskolánkba történő beiratkozásoddal Te is tagja lettél egy kialakult

³ Az iskola ezen szerveinek az éppen érvényes jogi szabályozás szerint egyetértési vagy véleményezési joguk van.

⁴ Ezt a házirendek többsége az osztályfőnök kötelességeként rögzíti.

szokásokkal, sajátos belső szabályokkal működő közösségnek. E szabályok megismerése és betartása biztosítja számokra a nyugodt tanuláshoz szükséges környezetet. Az együtt végzett munka, az egymással való kapcsolatok megkövetelik mindenkitől a másik jogainak tiszteletben tartását. Ez természetesen azt jelenti, hogy a másik sem tehet olyat, ami a Te alapvető jogaidat korlátozza. A közösséghez tartozás jogokat biztosít, de ezekből fakadó kötelezettségeket is von maga után. A jogok érvényesítése nagy felelősséget ró mindannyiunkra, és megköveteli a kötelezettségeink teljesítését. Jogaid gyakorlásának és kötelezettségeid teljesítésének módját az alábbi házirendben gyűjtöttük össze.

Két intézmény alkotott a házirend mellékleteként illemkódexet és/vagy házi etikettet. Ezek általánosságban a társas viselkedés alapvető szabályaira (köszönés, pontosság, udvariaság, segítőkészség, durva, trágár beszéd kerülése, mások véleményének meghallgatása, kulturált étkezés stb.) hívják fel a figyelmet, amelyek segítik a megfelelő viselkedés kialakítását és rögzülését, azonban betartásuk nem kötelező, és nem szankcionálható a leírtaktól való eltérés (AÁRY 2004).

Tilos!

A vizsgált házirendek mindegyike tartalmazta az intézmény által tiltott tevékenységek és tiltott tárgyak listáját. Ezeket érdemes szemügyre venni, mivel első ránézésre némelyikük túlzottan aprólékosnak, vagy túl tilalmazónak tűnik, mégis megmutatják számunkra azokat a jelenségeket, amelyekkel az iskola dolgozói vélhetően olyan gyakran találkozhatnak, hogy az jelentősen megnehezíti vagy lehetetlenné teszi számukra a pedagógiai munkát.

Minden házirendben megjelenik, hogy a törvényi szabályozás értelmében minden közintézményben tilos a dohányzás, így az iskolákban megszüntették a dohányzásra kijelölt helyeket, és megvonták azokat a kedvezményeket, amelyek a nagykorú dohányzó tanulókat megillették, és bár a házirendek nem rögzítik külön, az iskola dolgozóira vonatkozóan sincsenek kedvezmények. Szintén minden intézmény szigorúan tiltja a drogok, tudatmódosító szerek használatát és az alkoholfogyasztást, ezen előírások általánosságban az iskola falain belül zajló tevékenységre vonatkoznak csupán, de néhány esetben kitér az iskola által szervezett iskolán kívüli programokra is.

A különféle szórakoztatóipari elektronikai termékek (MP3, MP4 stb.), a mobiltelefonok és a különböző ingyenes vagy kedvezményes árú internetes alkalmazások elterjedése miatt az intézményeknek szükséges volt a házirendben is rögzíteni az ezek használatára vonatkozó szabályokat. Kitiltásuk az iskolából gyakorlatilag nem lehetséges és nem is szükségszerű, használatuk szabályozása viszont akkor fontossá válik, amikor a tanítás tevékenységét zavarja.

Többféle megoldást alkalmaznak az iskolák: általános szabály, hogy a mobiltelefonokat a tanítási óra alatt kikapcsolva vagy lenémított állapotban kell tartani. Az intézmények egy részében a tanuló magánál tarthatja kikapcsolt állapotban, máshol kötelező kitenni a tanári

asztalra, és néhány helyen lehetőség van arra, hogy elzárható kisszekrényben tartsák. A tiltott eszközök tanórán való használatuk miatt a pedagógus a legtöbb intézményben elveheti, annak visszaadására pedig többféle gyakorlat alakult ki az iskolákban. Általában elterjedt, hogy a tanuló a tanóra végén visszakapja, néhány esetben a tárgyak az iskola titkárságára, pénztárba stb. helyekre kerülnek, és csak a tanítási idő végén vehetők át, és van olyan iskola is, ahol a visszaeső elkövetők tárgyait csak a szülőknek adják vissza.

A mobiltelefonok használatára vonatkozó fontos szabályozóként jelenik meg a legtöbb házirendben, hogy azzal – vagy más eszközzel – hang- és képfelvétel készítésére csak akkor van lehetőség, ha arra a tanuló engedélyt kap a felvétel szereplőitől, a felvételek közzététele szintén engedélyhez kötött.

A házirendek mindegyike kitér a nagyobb értékű tárgyak (pl. ékszerek), valamint nagyobb összegű készpénz kezelésére is. Felelősséget csak akkor vállalnak ezekért az intézmények, ha azt a tanuló valamelyik pedagógusnak vagy iskolatitkárnak (a házirendben megjelölt személynek) átadja.

Részletek a vizsgált házirendekből:

- Az iskolában tilos a dohányzás.
- Az iskolában és a szervezett iskolai rendezvényeken szeszes italt, drogot fogyasztani tilos.
- Tilos a tanítási órákon étkezni, rágózni és innivalót fogyasztani.
- Tanítási időben az iskola területét a tanuló csak osztályfőnöke, illetve az őt tanító tanár engedélyével hagyhatja el.
- A tanulók az iskolába csak a tanítási órákhoz szükséges felszerelést hozhatják magukkal. Amennyiben a birtokukban lévő eszközök zavarják az óra menetét, és figyelemztetésre sem szüntetik be ezek használatát, az órát tartó tanár elveheti ezeket a tárgyakat.
- A tanítási órákon a mobiltelefon használata tilos tanulóknak és pedagógusoknak egyaránt. A telefonokat az óra előtt ki kell kapcsolni. Amennyiben a tanuló telefonját használja órán, illetve annak jelzése a tanítást zavarja, az órát tartó pedagógus felszólítja a tanulót a telefon kikapcsolására, és dönthet fegyelmező intézkedés megtételéről.
- A tanulók nagyobb összegű pénzt, értékesebb tárgyakat ne hozzanak az iskolába, mert az iskola ezekért kártérítési felelősséget nem vállal.
- Kép- és hangrögzítésre alkalmas eszköz használata a tanítási órán csak az órát tartó tanár engedélyével lehet.
- A termekben lévő tv-készülék és videó, számítógép csak tanári engedéllyel működtethető.
- Az iskolában tilos anyagi ellenszolgáltatás fejében szervezett vagy engedélyhez kötött szerencse- és házárdjáték szervezése, lebonyolítása.
- Az iskola területén a szerencsejáték és bármilyen üzletelés tilos.

- Az iskolában tiszta, ápoltság, kulturált külsővel, a helyhez, alkalomhoz illő, időjárásnak megfelelő öltözékben jelenjen meg a tanuló.
- Szándékos vagy gondatlan károkozás esetén a tanuló az iskolával szemben anyagi felelősséggel tartozik.

A házirendekben néhány figyelemre méltó rendelkezést is találtunk, amelyekből kiemeltünk néhányat. Ezek a példák azt mutatják, hogy egyes iskolák miként igyekeznek szabályozni és ezzel megelőzni azokat a problémákat, amelyek megzavarhatják az iskolai élet biztonságát.

Néhány érdekes szemelvény a vizsgált házirendekből:

- Az iskola területén hirdetményeket csak az iskola igazgatójának engedélyével szabad elhelyezni.
- Annak érdekében, hogy az iskolai munkához nem szükséges tárgyak ne kerüljenek be az intézménybe, az iskola vezetése, a nevelőtestület és a diákönkormányzat váratlan ellenőrzésre jogosult. Ennek során a tanuló köteles a táskájában és ruházatában lévő tárgyakat megmutatni és ezek közül a nem iskolai felszereléshez tartozókat átadni.
- A kábítószer használatának, terjesztésének megelőzése céljából a Rendőrkapitányság munkatársai jogosultak ellenőrzést tartani.
- A jogszabályban meghatározott, a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök (szűrő- vagy vágóeszköz, gázspray, fegyver vagy fegyverutánnal, boxer stb.) birtoklása esetén az igazgató hatásköre dönteni: feljelentést tesz, vagy fegyelmi eljárást indít. Az utóbbi esetben az elvett tárgyakat vissza kell szolgáltatni a tanulónak vagy a szülőnek.
- Az iskolába tilos hozni: tiltott jelképeket, kábítószer és pszichotróp anyagokat, adóvevőt, csúzlit, élő állatot, pornó és horror sajtótermékeket, alkoholos filctollat, festéksprayt, petárdát, mérgező anyagokat. A felsorolt tárgyak iskolába hozása fegyelmi vétség, tehát fegyelmező intézkedéssel vagy fegyelmi büntetéssel szankcionálható.
- Tilos a tanulónak az iskola területére gépjárművel, motorkerékpárral behajtani.
- Ablakpárkányra, radiátorra ülni tilos.

FEGYELMEZŐ INTÉZKEDÉSEK ÉS A FEGYELMI ELJÁRÁS SZABÁLYAI

A dokumentumok áttekintésével elsősorban az intézményeknek a fegyelem fenntartására vonatkozó intézkedéseit vizsgáltuk. Az interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések érzékelhetővé tették, hogy a tanulói fegyelmezetlenségnek többféle fokozatát különböztetik meg az iskolákban, melyekhez a jogszabályi környezet is segítséget ad.

A legenyhébb rendbontásokat általában nem szankcionálja az iskola házirendje, azt elsősorban pedagógiai eszközökkel igyekszik megoldani a tantestület. A következő csoportba azok a kötelességszegések kerülnek, amelyek nem minősülnek súlyosnak, a házirend szabályai szerint fegyelmező intézkedések alkalmazhatók a kihágókkal szemben, míg

a harmadik csoportot a súlyos kötelességszegések alkotják. Ez utóbbi esetben a vétkes tanulóra fegyelmi tárgyalás vár, büntetésként pedig fegyelmi büntetésre számíthat. Ezek alkalmazásával kapcsolatosan alapelv, hogy nevelési eszköznek kell tekinteni, nem lehet sem célja, sem pedig módszere a tanuló megalázása vagy cselekedetének megtorlása. A büntetések kiszabásakor a fokozatosság elve szerint jár el a fegyelmi bizottság, figyelembe véve a tanuló életkori sajátosságait és a terhére rótt kötelességszegés súlyát.

A fegyelmező intézkedések szóban vagy írásban történhetnek, adhatja szaktanár, osztályfőnök vagy igazgató, először általánosan figyelmeztetésként, majd intés formájában, néhány intézménynél osztályfőnöki megrovás is szerepel a dokumentumokban. Ha a tanuló valamilyen megbízást visel, annak visszavonásával is büntethető. Néhány iskolában tantestületi figyelmeztetést is nevesítenek a házirendben a fegyelmező intézkedések sorában. Ide tartoznak azok az esetek, amikor a tanuló hanyag vagy fegyelmezetlen magatartású: a felszerelése gyakran hiányzik, a házi feladatot nem készíti el, szándékosan rendetlenül dolgozik, illetlenül vagy trágárul, túlságosan hangosan beszél, a tanórákat beszélgetéssel, mással foglalkozással, tiszteletlen magatartással, szándékos késéssel zavarja meg, amivel mások figyelmét is elvonja.

A fegyelmi büntetések között az igazgatói megrovást, szigorú megrovást találjuk, de lehetőség van a különféle juttatások, kedvezmények megvonására vagy csökkentésére is, és sor kerülhet a tanuló másik osztályba vagy másik iskolába való áthelyezésére, iskolából való kizárásra, a tanév folytatásától való eltiltásra is (utóbbi két büntetési mód a legtöbb iskolában csak a nem tanköteles tanuló esetén lehetséges, vagy csak abban az esetben, ha bebizonyosodik, hogy nagyon súlyos – a házirendben rögzített – vétséget követett el).

Néhány iskola nevelőtestületi hatáskörben adhat a fegyelmi eljárás keretében figyelmeztetést, intést vagy rovást, e tekintetben a házirendek nem mutattak egységes képet.

Súlyos fegyelmi vétségnek minősül az agresszió, másik tanuló bántalmazása, megverése, az iskola tanulóinak vagy alkalmazottainak emberi méltóságának megsértése, szándékos rongálás, valamint a büntető törvénykönyv alapján bűncselekménynek minősülő cselekedetek, például más tulajdonának elsajátítása, érdemjegy vagy a szülő aláírásának hamisítása, beírások törlése. Fegyelmi bizottság elé kerülhetnek azok a tanulók is, akik rendszeresen szegik meg a házirend egy-egy előírását vagy tilalmát, például több alkalommal dohányoznak az iskola területén, vagy rendszeresen késnek. Legtöbb intézményben súlyosan büntetik az iskolai alkoholfogyasztást, a kábítószeres, tudatmódosító szerek birtoklását és/vagy használatát pedig kiemelt figyelemmel kezelik.

A jogszabályi háttér lehetőséget biztosít arra, hogy a vitában álló felek egyeztető eljárás útján keressenek megoldást a vita rendezésére, amivel elkerülhetővé válik a fegyelmi tárgyalás lebonyolítása, fegyelmi büntetés elkerülése, alternatív eszközök alkalmazása. Az eljárás célja a kötelességszegéshez elvezető események feltárása, feldolgozása, értékelése, és ennek alapján megállapodás létrehozása a sérelem orvoslása érdekében. A házirendek külön nevesítik az egyeztető eljárás lefolytatásának lehetőségét és szabályait. A jogszabályi keretek lehetővé tették, hogy amennyiben a szülői közösség és/vagy diákközösség (diákönkormányzat) igényli, az intézménynek kötelező megteremtteni az egyeztetés lehetőségét,

de ebből egyes oktatással foglalkozó jogi szakemberek szerint nem következik, hogy csak ott lehetne egyeztetést lefolytatni, ahol az a házirendben szerepel.

Az AVR programban együttműködő intézmények szabályozásában két intézmény kivételével nevesítve jelenik meg az egyeztető eljárás eleme (e két intézmény a megkeresés időpontjában a dokumentumok átdolgozására készült), míg a kontroll intézményeknél mindössze 1/3-uk nevesítette ezt a lehetőséget. A házirendekbe az egyeztető eljárás leggyakrabban a 11/1994. MKM rendelet 32.§-ának beemelásával került be, néhány esetben a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó pontosításokkal, kiegészítésekkel, például egyeztető bizottság (a szülői és diákszervezetek delegált tagjai) segítheti az eljárás háttérének biztosítását, de ezek nem feltétlenül vesznek részt a konkrét mediációs folyamatban. Az eljárás fontos eleme többek közt, hogy azt az ügyben pártatlan, nagykorú személynek kell vezetnie, olyannak, akit mindkét fél elfogad. A legtöbb házirend azonban nem nevezi meg a folyamatban résztvevő személyek körét. A házirendek némelyike kitér arra, hogy az eljárást mediátor vezeti, és egy esetben jelenik meg közvetlenül az Oktatásügyi Közvetítő Szolgálat mediátora, mint felkérhető személy. Más intézmények az eljárás vezetésére az osztályfőnököt vagy az igazgatót jelölik ki, amely a pártatlansággal kapcsolatban alapkérdéseket vet fel.

A helyi megoldások sokszínűségét mutatja, hogy a megszervezésben is különböző személyek vesznek részt: lehet az iskolatitkár, az ifjúságvédelmi felelős, a nevelési igazgatóhelyettes vagy az osztályfőnök. Iskolánként eltérő lehet az eljárásban az érintettek kivül résztvevők köre is: az ifjúságvédelmi felelős, diákbizottság, diákönkormányzat, az osztályban tanítók/oktatók közössége, szülői szervezet delegáltjai, igazgató, kollégiumvezető. Ahol lehetőség van rá, igyekeznek a szociálpedagógus és az iskolapszichológus bevonásával is segíteni a folyamatot.

Néhány házirend kiemeli, hogy az egyeztetést lezáró megállapodást a sértett és kötelességszegő beleegyezésével, pedagógiai célzattal nyilvánosságra lehet hozni, például az iskolagyűlésen, utólagosan megvitathatóvá lehet tenni az osztályközösségben, ha az nem sérti az emberi méltóságot és nem megszégyenítő célzatú.

Egyes intézményekben mellékbüntetésként jelenik meg a házirendben a helyreállítás mozzanata: különösen a visszaeső vétkezőket kötelezhetik az iskolai környezet rendben tartására:

„Az a tanuló, aki megsérti az iskolai rendszabályokat, nem tartja be a dohányzásra, a rendre, a tisztaságra vonatkozó szabályokat, a fegyelmező büntetések mellett köteles részt venni az iskola épületének és környezetének szépítésében, takarításában. A fenti büntetésekben részesülő tanuló neve az iskola nyilvánossága elé vihető.”

Az egyeztető eljárás feltételezi, hogy két vagy több szembenálló fél között van érékkülönbség vagy vita, így az iskolák értelmezése szerint olyan fegyelmi ügyekre nem alkalmazzák, ahol a tanuló (sorozatosan) vét a szabályok ellen (igazolatlan hiányzások, dohányzás, alkohol, drog).

Dohányzás, alkohol, drog

Az iskola vezetése és pedagógusai az egészséget veszélyeztető tényezők közül leggyakrabban a dohányzással találkozik: a kutatásban résztvevő tanulók egynegyede válaszolta, hogy kipróbálta már a cigarettát, az összes tanuló egyötöde aktív dohányos, különösen a szakiskolai képzésbe járók erősen veszélyeztetettek. Az iskolában azonban valamivel visszafogottabbak: „csak” a tanulók 8 százaléka próbálkozik vele rendszeresen. A dohányzás tilalmának betartatása meglehetősen sok nehézséget és feszültséget okoz, bár a középfokú oktatási intézményekben a jelenség egyáltalán nem nevezhető újnak.

A törvényi szigorítások hétköznapi gyakorlatba való átültetését nehezíti, például ha a tanulóknak több iskolaépület között kell közlekedniük, ezért gyakran jó lehetőséget látnak ebben a helyzetben a szabályszegésre. Az iskola területén történő dohányzás szankcionálása hasonlóképpen működik a legtöbb intézményben: meghatározott (iskolánként változó) számú tettenérés esetén életbe lépnek a fegyelmző intézkedések. A dohányzás törvényben való megszigorítása értelmében az esetleges intézményi ellenőrzés során az iskolát terheli a büntetés megfizetése, amennyiben kiskorú tanulót kapnak dohányzáson, az intézmények ezért érintettek abban, hogy fokozottabban felügyeljék a tanulókat. Néhány intézmény füstjelző készülékeket helyezett el a mosdókba, máshol kamerákat szereltek fel, néhány helyen a szünetekben fokozottabb tanári jelenlétet alkalmaznak, míg más intézménynél (különösen ott, ahol magas a HH és HHH tanulók aránya) elsősorban a dohányos tanulók megvonás miatti feszültségén igyekeznek enyhíteni a folyosókon és az udvaron elhelyezett sporteszközökkel (csocsóasztal, asztalitenisz, kosárlabda stb.). Néhány iskolában a fiatalabb korosztályok prevenciójára helyezik a hangsúlyt: bekapcsolódtak a Füstmentes iskola programba, egészségmegőrzéssel kapcsolatos programokat szerveznek a tanulóknak.

Az igazgatói beszámolók szerint az alkoholfogyasztás nem az iskolában jelent elsősorban problémát, mivel ott csak ritkán történik meg, a tanítást közvetlenül nem lehetetleníti el, azonban a hétvégi rohamszerű berúgások utáni kijózanodás állapotában lévő tanulókkal a heti első tanítási napon végzett munka igen sok nehézségbe ütközik. A droghasználattal, tudatmódosító szerek használatával kapcsolatosan egyértelműnek tűnik, hogy szinte minden iskolában találkoztak már a jelenséggel valamilyen formában, bár a fertőzöttség viszonylag alacsonynak tekinthető. A válaszoló pedagógusok fele például nem is tud arról, hogy az iskolában használnak-e ilyet a tanulók. A tanulók tudatlansága miatt⁵ legtöbb helyen intenzív drogprevenció programokat vezettek be helyben működő drogambulanciák, mentálhigiénés szakemberek és a rendőrség bevonásával. Szerhasználatnál nem, alkohol- és drogterjesztésnél azonban az intézményekben egyértelműen a zéró tolerancia elve működik.

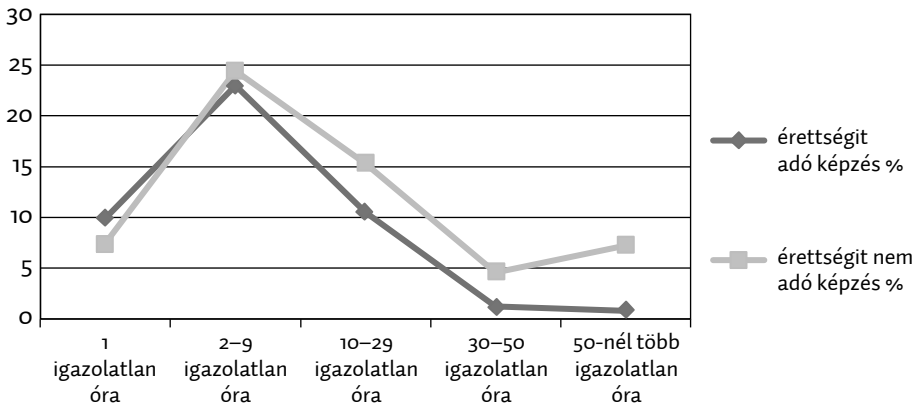
⁵ Tipikusan legálisnak gondolják a különféle designer drogokat, míg az úgynevezett herbál fű, herbál füstölő néven forgalmazott termékeket nem tekintik drognak.

Lógás

Ugyancsak jelentős problémának tekinthető a tanulók tanórákról való lógása: a válaszoló igazgatók és pedagógusok kétharmada szerint meglehetősen gyakran előfordul intézményükben. A diákok többsége érzekelte ezt gyakori jelenségnek iskolájában, ugyanakkor a válaszadók felével már előfordult, hogy lógott egy-egy óráról, és 6 százalékuk válaszolta, hogy gyakran előfordul vele a lógás. Leginkább azokban az intézményekben (szakképző osztályokban) figyelhető ez meg, ahol magas a HH és HHH tanulók aránya. Jelentős szerepet játszik az életkor is: a fiatalabb tanulók kevésbé mernek kockáztatni, míg az idősebbek az érettségit adó képzések esetén is nagy arányban próbálják ki.

A KIRSTAT adatai alapján elmondható, hogy a vizsgált intézményekben az érettségit adó képzésre járók csaknem fele (45%) szerzett már legalább egy igazolatlan órát a tanév során, míg a szakiskolásoknál 60 százalékos ez az arány, ami egyben intenzívebb mulasztási hajlandósággal is jár: érettségit adó képzéseknél alig egy százaléknyi az 50-nél több igazolatlan órával rendelkezők aránya, míg a szakiskolai képzésnél több mint 7 százalékos az arány.

1. ÁBRA: Igazolatlan órával rendelkező tanulók a vizsgált intézményekben (az összes tanulóhoz viszonyítva)

Forrás: KIRSTAT 2011/12

Ha a tanórákról való hiányzások okait keressük, az interjúk és fókuszcsoportok azt mutatják, hogy ezek egy része a kamaszkorra jellemző, szabályok elleni lázadásból ered, amelyhez nemritkán a kortárscsoportnak való megfelelés is társul. Ok lehet a szülők (felnőttek) elleni lázadás, de lehet a szülői törődés hiányának jelzése is. Nagyarányú megjelenésük mögött olyan társadalmi okok is közrejátszanak, mint a tartósan munkanélküli, szegénységben is egyre lejjebb csúszó családok alulmotiváltsága, érdektelensége az iskolával, tanulás-sal szemben. Az igazolatlan hiányzások hátterében a helyzetből való kilépés, menekülés

mozzanatát is megtalálhatjuk: sajátos védekezési mód a tanulók részéről a tanulmányi kudarcok, az unalmas tanóra ellen, de nem ritkán a tanárral való konfrontálódás elkerülésére is szolgál. Az esetleges ütközések oka lehet, hogy a pedagógus tanítani szeretne, de a diák nem együttműködő ebben, valamiképpen akadályozni szeretné ezt a folyamatot, míg néhány esetben valamilyen, a diák által személyesnek vélt vagy valós nézeteltérés, sérelem áll a háttérben.

IGAZOLATLAN HIÁNYZÁSOK, MULASZTÁSOK SZABÁLYOZÁSA A HÁZIRENDBEN

A törvényi előírások (11/1994. MKM-rendelet) értelmében a hiányzások, mulasztások igazolásának rendje a házirendben történik meg, ennek megfelelően minden vizsgált dokumentumban apró részletezettséggel volt jelen. A házirend szabályozhatja a tanórai késések vezetésének rendjét (naplóban, elektronikus naplóban) és a késési idők összeszámíthatóságát is. A késéseket az iskola fegyelmezési eszközökkel szankcionálhatja (bejáró tanulók esetén azonban a reggeli késés indokolt esetben igazoltnak tekinthető). Ebből következően, ha egy tanuló késései összeszámítva elérik a 45 percet, az mulasztásnak minősül. Ennek igazolására jogosult lehet a szülő, ha a házirend ezt lehetővé teszi, de a vizsgált esetek többségében igazolatlan mulasztásnak minősül. Természetesen a késés lehet indokolt, a házirendek pedig tartalmazzák azt is, hogy kik jogosultak annak igazolására (legtöbb esetben az osztályfőnök, vagy az osztályfőnök kezdeményezésére az igazgató, de néhány házirendben a szakoktató vagy gyakorlatvezető is igazolhat). Fontos rendelkezés, hogy a tanórára késve érkező tanuló az órától nem zárható ki. Bár legtöbb helyen a késések összeszámítását alkalmazzák, két intézmény esetében találtunk szigorúbb szabályozást: az egyikben 15 percnél hosszabb késés, a másikban 3 hiányzás jelent igazolatlan órát.

A hiányzások igazolásának rendje nagymértékben függ az iskoláktól: néhány esetben igen szigorú: az orvos által kiállított igazolást is szükséges valamelyik szülővel aláírtni. Nagyon eltérő a szabályozás az igazolások bemutatásának legkésőbbi időpontjára vonatkozóan: legtöbb esetben 3-14 nappal a hiányzás befejezése után be kell mutatni, ennek elmulasztása esetén igazolatlan hiányzásnak minősíti az osztályfőnök. Bár a házirendek külön nem hívják fel a figyelmet rá, az interjúk azonban megerősítették, hogy az igazgatónak jogában áll egyedi esetek mérlegelésével saját hatáskörben igazolni a tanuló néhány mulasztását.

Az igazolatlan hiányzások többféle következménnyel járnak. A törvényi szabályozás értelmében tanköteles korú tanuló esetén az iskola köteles már az első igazolatlan mulasztás alkalmával értesíteni a szülőt (néhány házirend rögzíti is ennek módját levél vagy ellenőrző könyvbe való beírás formájában), további mulasztás esetén a gyermekjóléti szolgálatot, a 10. óra után a lakóhely szerint illetékes jegyzőt, majd az 50. óra eléréseivel a jegyző felfüggeszti a családi pótlék (iskoláztatási támogatás) folyósítását, és kezdeményezi a tanuló védelembe vételét családgondozó kijelölésével és kötelező magatartási szabályok meghatározásával.

Nem tanköteles korú tanuló esetén 30 óra igazolatlan hiányzás lehetővé teszi a tanulói jogviszony megszüntetését.

Emellett az iskolák többsége külön rendelkezik az igazolatlan hiányzások fegyelmi büntetéseiről. Általánosan elterjedt gyakorlat szerint az igazolatlan órák számának növekedésével egyre erősebb fegyelmi fokozatot adnak, azok automatikusan követik egymást. Az intézmények negyede az első igazolatlan óra esetén osztályfőnöki figyelmeztetésben részesíti a tanulót, és erről sok esetben írásban tájékoztatják a szülőt is. Az intézmények 25 százaléka megengedőbb: ezekben 2-4 igazolatlan óra szükséges az osztályfőnöki figyelmeztetéshez, míg alig néhány iskola házirendje engedékeny 5-6 óra erejéig, és van olyan intézmény, ahol már 7 óra esetén fegyelmi eljárást indítanak. Néhány iskola egyedi megoldásokkal kísérletezik: például a rendszeresen késő tanulók szüleit is értesítik, vagy máshol nem rendelkeznek a büntetésekben érvényesülő fokozatosság elvéről és mértékéről külön, csak azt rögzítik, hogy a tanuló 20 igazolatlan óra esetén a tanuló fegyelmi felelősségre vonásban részesül. Az iskolák többsége a tanuló magatartás (és ritkábban szorgalom) jegyében is megjeleníti az igazolatlan hiányzásokat, általában a fegyelmi büntetés szintjéhez kötve adják a félévi, év végi értékelést.

Az Alternatív vitarendezés programban együttműködő iskolák között két olyan intézményt találtunk, ahol az igazolatlan hiányzásokra vonatkozó szabályozásban nem jelent meg külön intézményi szintű szankcionálás. Az interjúk szerint ezen iskolák vezetői a törvényi szabályozás mellett nem kívántak külön büntetéseket alkalmazni, úgy vélekedtek, nem vezet jobb belátásra, ha a családi pótlék megvonásán túl fegyelmi bizottság elé állítják a tanulókat.

Az igazolatlan hiányzások visszaszorítására minden intézmény nagyon nagy hangsúlyt fektet. Az intézményekben a házirend szerint a megjelölt óraszám esetén az osztályfőnökök indítják el a fegyelmi eljárást, sok esetben automatikusan, sok helyen jelezték, hogy az alternatív vitarendezés módszerét ebben az esetben nem használják. Mint már rámutattunk, lehetőség van a fegyelmi tárgyalás előtt egyeztető eljárás folytatására is: néhány iskola gyakorlata szerint a szülővel, gondviselővel egyeztetnek, aki az esetek egy részében ekkor érti meg, mi történt valójában.

Az iskolavezetők beszámolója szerint a tanév alatt lefolytatott fegyelmi tárgyalások számának alakulása a következő dinamika szerint alakul: ha az igazolatlan hiányzások esetén fegyelmi büntetést alkalmaz az intézmény, a fokozatok gyűjtögetése miatt az első félév második felében vagy a második félév elején egy intenzívebb időszak veszi kezdetét a fegyelmi bizottságok életében, amely néhány intézményben év végéig eltart, másutt kissé lecsendesedik. Kisebb intézményekben kevesebb az eljárások száma, míg nagyobb intézményeknél lényegesen több lehet. Más ügyek kevésbé jellemzőek.

Iskolánként eltérő a legsúlyosabb büntetés, az iskolából való elküldés alkalmazása: néhány intézmény nem tud élni vele, mert nem tudja továbbküldeni a tanulókat, máshol pedig nem tartják helyesnek ezt az eljárási módot (néhány házirend tiltja). Nem ritka a felfüggesztett büntetés kirovása. A fegyelmi büntetés célja nem csupán a vétkes jó útra terelése: általános tapasztalat szerint a többi tanulóra is hosszabb-rövidebb ideig elrettentően hat. *„a fegyelmi tárgyalás kiírása nem jelenti automatikusan azt, hogy a gyereket eltávolítjuk az iskolából. A fegyelmi tárgyalás véleményem szerint arra jó, hogy a szülő látja, hogy ez volt tényleg*

az utolsó, és a diák is látja, hogy ez volt az utolsó. És ha felfüggesztett büntetést kap, vagy még egyszer visszautalják igazgatói hatáskörbe, akkor a következőnél nem lehet, tehát akkor muszáj mennie...” (intézményvezető)

Bár a fegyelmi tárgyalások leginkább a jogszabályok szerint lezajló, formalizált eljárások, a vizsgált intézményekben nem ritka, hogy a komolyabb, rendszeres, visszatérő magatartási problémák esetén nagy hangsúlyt fektetnek – az eljárás keretein túl – a háttér feltárására, segítő beszélgetéssel a személyiség alakítására, az agresszív viselkedés megszüntetésére. Minden vizsgált intézményben találkoztunk olyan szereplővel, aki azt a szemléletet képviselte, hogy a pedagógiai munka elengedhetetlen része a diákokkal való törődés, feltáró beszélgetések, a szocializáció esetleges korrekciója, ugyanakkor azt érzékeltük, hogy bár a munkájukat elismerik, szemléletük – egyelőre – még nem jelenik meg az egész tanári karban. Az iskolák a reszocializáció érdekében különféle dolgokkal próbálkoznak: élménypedagógia, személyiségfejlesztő foglalkozások, kommunikációs készségek fejlesztése, konfliktuskezelési módok tanítása mellett néhány intézmény arra is hangsúlyt fektet, hogy a tanulókról a pedagógusok között is kialakuljon párbeszéd, ilyen figyelemre méltó kezdeményezés az azonos osztályban tanítók rendszeres megbeszélése.

Összességében elmondható, hogy az intézmények a helyi szabályozásban hasonló problémákra keresik a választ, és a szabályozások módja is sok hasonlóságot mutat. Leggyakoribb előfordulásuk miatt az igazolatlan hiányzások, késések és a dohányzás, mobiltelefon-használat jelenik meg a szabályozott területek között. Ugyanakkor intézményenként teljesen eltérőnek bizonyul e fegyelmi vétségek halmozódásának megelőzése érdekében alkalmazott tolerancia-küszöb. Nem válik világossá, hogy a fokozatosság elve miként érvényesül a több területen vétő tanulók esetén. Egyetlen esetben találkoztunk olyan pontrendszerrel, amely az intézkedések fokozatait büntetőpontok számához igazítja, melyet az alábbiakban mutatunk be:

„A tanuló az alábbiak szerint kap büntetőpontot:

Igazolatlan késés: 0,5 pont

Igazolatlan mulasztás: 1 pont

Szaktanári figyelmeztetés: 1 pont

Dohányzás: 2 pont

A büntető pontok után járó fegyelmező intézkedések:

4 pont: osztályfőnöki figyelmeztetés

8 pont: osztályfőnöki intés

12 pont: igazgatói figyelmeztetés

16 pont: igazgatói intés

20 pont: fegyelmi eljárás indítása”.

A kutatásban részt vevő intézményvezetők és pedagógusok alapvetően fontosnak tartják a házirendben szabályozott területek következetes betartatását. Igyekeznek azonban rugalmasan kezelni az abban foglaltakat, mérlegelve a problémák egyediségét, hátterét. A

pedagógusok általános tapasztalata, hogy a tanulókkal csak akkor tudnak hatékonyan együttműködni, ha a házirendben felállított korlátokat következetesen betartják. Néhányan mereven követik az előírásokat, míg mások inkább mérlegelnek, nem ritka, hogy kollégáik, vezetőik tanácsát is kikérik egy-egy probléma esetén. A kisebb horderejű ügyeknél inkább a rugalmasság dominál az osztályfőnökök, iskolavezetők részéről, míg a nagyobb horderejű, durva fegyelemsértésnél minden intézmény következetes szigorral igyekszik eljárni.

Ugyanakkor néhány házirendsértés esetén az intézmények gyakorlata nem használja az alternatív vitarendezés módszerét, ilyen a fentebb említett dohányzás, vagy igazolatlan mulasztás esete. Az interjúk tanúsága szerint több intézményben a fegyelmi tárgyalást is felhasználják a rendbontással kapcsolatos okok feltárására, sok esetben segítő beszélgetés módszerét alkalmazva igyekeznek elérni a tanulók belátását és a szülők iskola iránti figyelmének erősítését.

Az Alternatív vitarendezés programban résztvevő iskolák közül azokban az intézményekben, ahol magas a HH és HHH tanulók aránya, a preventív intézkedések között találkoztunk személyiségfejlesztést segítő viselkedéskorrekciós programokkal (szociális készségek fejlesztése, pozitív viselkedés megerősítése), főként az egészségügyi, szociális területeken, de rendészeti képzésnél is. A prevenció célját szolgálja az alternatív vitarendezési technikák tanítása is, melyre alig néhány intézménynél volt kísérlet, és ahonnan kortárs mediátor-képzésre is küldtek néhány tanulót. Az intézmények meglehetősen nyitottnak bizonyultak a szociális szférával és jó együttműködések kiépítésére törekedtek a drogprevencióval foglalkozó civil szervezetekkel. Különösen hatékonyak mutatkoztak azok az iskolák, ahol szociális munkás, szociálpedagógus is tudta segíteni a diákokat, azonban ezen intézmények száma igen csekély, a vizsgált iskolák alig egyötöde.

Hasonlóan fontos a szülővel való jó együttműködés kiépítése. Az iskolák gyakorlatában általánossá vált, hogy a szülővel többféle csatornán át is tartják a kapcsolatot a hagyományos, ám alacsony látogatottságú fogadóórák és szülői értekezletek mellett (vagy helyett) elsősorban a telefonálásra helyeződött át az elmúlt években a hangsúly. Az iskola számára az átlagosnál több problémát okozó tanulók szülei azonban sokszor így is elérhetetlenek, a megkeresésekre nem reagálnak, a pedagógusokat nem hívják vissza. Néhány iskola fokozott figyelmet fordít a családlátogatásra – ha lehetőség van rá, az iskola szociális munkása, szociálpedagógusa keresi fel a családokat. Mások kihelyezett fogadóórával próbálnak közelebb férközni a családokhoz: azokra a településekre mennek ki a pedagógusok, ahonnan több tanulójuk is érkezik.

ÖSSZEGRZÉS

Bemutattuk az iskolák hétköznapi életét szabályozó dokumentumok közül a tanulók fegyelmezésére használatos eszközöket, és külön kitértünk az iskolán belüli dohányzás és az igazolatlan hiányzásokkal kapcsolatos intézkedések bemutatására. A dokumentumok átvizsgálása során rávilágítottunk arra, hogy az egyeztető eljárás, amely lehetővé teszi a vitában álló felek részére a fegyelmi tárgyalás kiváltását, dominánsan a programba bekap-

csolódó, együttműködő intézményeknél, míg a kontrolliskolák esetében csak az intézmények egyharmadánál jelent meg nevesítve is. Néhány házirendsértés esetén az intézmények nem gyakorolják az alternatív vitarendezés módszerét, ilyen a fentebb említett dohányzás, vagy igazolatlan mulasztás esete, melyeket részletesen mutattunk be.

Az alternatív vitarendezés az iskolák dokumentációiban elsősorban a házirendekben jelenik meg, néhány intézmény esetén a pedagógiai programban (személyiségfejlesztés, önismeret, konfliktuskezelés) és a szervezeti és működési szabályzatban is megtalálható. Ezen intézményekben a fegyelmi eljárás célja és lefolytatásának módja is változni látszik: bár a büntetésről a pedagógusok nem mondtak le, sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy a háttérrel feltárják, és a tanulót segítsék a megfelelő életvitel kialakításában, a lemorzsolódás elkerülésében.

Felhívjuk a figyelmet az információk széles körű kommunikációjának fontosságára, mint például a házirend szabályai, vagy a diákok érdekképviselőt ellátó tevékenység, de ugyancsak fontosnak gondoljuk az iskolák által egy-egy esetben alkalmazott eljárások és megállapodások diákcsoportokban való megismertetését és közös feldolgozását is (megfelelő személyiségi jogi védelemmel).

IRODALOM

AÁRY Tamás Lajos: *Az oktatási jogok biztosának éves beszámolója*, 2000-2011.

[ONLINE]: <http://www.oktbiztos.hu/ugyek/indexugyek.htm>

SZÜDI János: *Házirendek a nevelési-oktatási intézményekben I-II.*

[ONLINE]: <http://www.ofi.hu/tudastar/hazirendek-nevelesi>

[ONLINE]: <http://www.ofi.hu/tudastar/hazirendek-nevelesi-090617>